

УДК 343.14

О. С. Старенький*лаборант кафедри правосуддя юридичного факультету**(Київського національного університету**імені Тараса Шевченка)*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МЕЖ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Межі доказування, як правова категорія, належить до фундаментальних понять теорії доказів. Правильне визначення його поняття сприяє виконання завдань кримінального судочинства, встановлення усіх обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Помилка у визначенні меж доказування може потягнути безкінечне чи навпаки поверхневе встановлення обставин, які підлягають доказуванню, що в свою чергу унеможливило прийняття правильного, законного та обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні.

Недивлячись на важливе значення цієї правової категорії для теорії та практики кримінального процесу, поняття «меж доказування» не знаходить свого закріплення на законодавчому рівні, проте його використовують усі правники, які в тій чи іншій мірі займаються проблемами доказового права.

Проблемам дослідження меж доказування в кримінальному провадженні значну увагу в своїх працях приділили В.Д. Арсеньєв, В.П. Гмирко, Г.Ф. Горський, Ю.М. Грошевий, Є.Г. Коваленко, Л.Д. Кокорев,

© Старенький О. С., 2014

© Національний університет «Острозька академія», 2014

-
- Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні / О. С. Старенький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>.

Л.М. Лобойко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, Ю.К. Орлов, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, Д.Б. Сергеева, Р.Д. Рахунов, С.М. Стахівський, М.С. Строгович, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, С.А. Шейфер, М.Є. Шумило, та інші вчені-процесуалісти. Разом з тим, до сьогодні поняття меж доказування в кримінальному провадженні по-різному визначається в теорії кримінального процесу, що негативно відображається на науковій, практичній діяльності та на навчальному процесі.

Метою статті є визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні.

Для правильного розуміння меж доказування в кримінальному провадженні, необхідно визначити, що собою являє кримінально-процесуальне доказування.

Ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1] передбачено, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Цілком обґрунтованою є позиція М.А. Погорецького, який розглядає процесуальне доказування у широкому розумінні як діяльність, спрямовану на отримання доказів і обґрунтування ними певних процесуальних рішень та умовно виділяє в цій діяльності етапи доказування: 1) отримання доказів (отримання певного доказу); 2) обґрунтування ними процесуальних рішень у кримінальному провадженні. У разі розгляду доказування як процесу отримання доказу слід говорити про його структурні взаємозалежні та взаємовпливові елементи (стадії): а) пошук і виявлення (вилучення) фактичних даних та їх джерел; б) перевірка, оцінка фактичних даних і їх джерел, їх процесуальне оформлення (закріплення) й надання фактичним даним та їх джерелам значення певного доказу у кримінальному провадженні. Зазначені

▪ Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні / О. С. Старенький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>.

елементи виокремлюються лише умовно як самостійні категорії для всебічного дослідження процесу кримінально-процесуального доказування [2, с. 506]. Такий підхід, на нашу думку, найбільш точно відбиває гносеологічну та правову сутність кримінально-процесуального доказування, що в свою чергу, дозволить чітко з'ясувати всі обставини кримінального провадження, що підлягають доказуванню та правильно визначити його межі.

Як слушно зазначає з цього приводу Д.Б. Сергеева, суттєвим недоліком нового КПК України є закріплення у ч. 2 ст. 91 структури процесу доказування у вигляді традиційних збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, адже схема доказування, яка складається лише з одних традиційних компонентів, не має універсального характеру, оскільки за її допомогою добре ілюструється рух окремо взятого доказу, але при цьому не беруться до уваги суб'єкти доказування. Крім того, вчена наголошує, що розглядаючи як перший елемент збирання доказів, законодавець допускає гносеологічну і правову помилку: нібито до початку кримінально-процесуальної діяльності, до того як уповноважена особа здійснить відповідне дослідження виявлених на місці події слідів злочину, вони вже апріорі є доказами. Якщо слідувати такою логікою, то в ході доказування збираються, надаються чи подаються докази, які існують об'єктивно в готовому вигляді ще до того, як вони у встановленій процесуальній формі будуть отримані й визнані такими суб'єктом доказування [3, с. 299].

Важливе значення для швидкого повного і неупередженого досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження має визначення меж доказування, яке тісно пов'язане з його

▪ Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні / О. С. Старенький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>.

предметом. У кримінально-процесуальній літературі, протягом тривалого часу, не було єдиного розуміння понять «предмет доказування» і «межі доказування». Відсутність єдності поглядів щодо співвідношення цих понять призвело до того, що предмет і межі доказування розглядалися як тотожні [4, с. 4; 5, с. 361]. Так, Р.Д. Рахунов, відстоюючи цю тезу, зазначав, що межі доказування – це менш вдале викладення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальній справі [6, с. 100]. Критикуючи зазначену точку зору, М.М. Михеєнко наголошував на тому, що зазначені поняття хоч і взаємопов'язані, але не рівнозначні, кожне з них має тільки йому притаманний юридичний зміст і призначення у кримінально-процесуальному доказуванні, оскільки предмет доказування в кримінальному провадженні, на думку науковця – це сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом обставин, встановлення яких є необхідним для вирішення заяв і повідомлень про злочини, кримінальної справи у стадії виконання вироку, а також для вжиття процесуальних профілактичних заходів у справі [7, с. 99], а межі доказування – це такий обсяг доказового матеріалу (доказів та їх джерел), який забезпечить надійне, достовірне встановлення всіх обставин, що входять до предмета доказування, правильне вирішення справи та вжиття заходів для запобігання злочинам [7, с. 106].

Деякі автори уявляють співвідношення предмета доказування і меж доказування у вигляді системи координат, на одній вісі якої знаходиться предмет доказування, а на іншій – межі доказування. Чим далі просуватися по вісі меж доказування, тим більше глибоко і детально будуть встановлюватися елементи предмета доказування, тим більше доказів буде зібрано під час досудового розслідування, тим більш буде їх значущість [8, с. 262].

-
- Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні / О. С. Старенький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>.

Необґрунтованою, на нашу думку, є позиція тих вчених, які співвідносять предмет і межі доказування як мета і засіб їх досягнення [9, с. 187]. Якщо предмет доказування виражає мету доказування у кримінальному провадженні і становить сукупність обставин, що підлягають доказуванню (ст. 91 КПК України), то межі доказування виражають кордони, в рамках яких здійснюється дослідження всіх обставин кримінального провадження.

Нині очевидно, що предмет доказування і межі доказування хоча певною мірою і є пов'язаними одне з одним, але мають різне значення. Межі доказування залежать насамперед від предмета доказування. Саме на цій основі вирішується по кожному кримінальному провадженні питання, які докази повинні бути зібрані, перевірені, оцінені та які процесуальні дії і яким чином мають бути проведені.

Проведений аналіз наукових джерел свідчить про те, що серед правників не існує єдності поглядів щодо поняття «меж доказування». Так, одні науковці до меж доказування відносять певних обсяг, сукупність доказів, зібрання яких забезпечить з'ясування всіх обставин предмета доказування [10, с. 69].

На думку інших, межі доказування – це не тільки певний обсяг доказів в кримінальному провадженні, а й слідчі версії, що перевіряються [11, с. 70; 12, с. 124].

Треті розуміють під межами доказування в кримінальному провадженні, крім обсягу доказів, ще й слідчі й судові дії, що необхідні для забезпечення повного, всебічного та об'єктивного дослідження всіх елементів предмета доказування у кримінальній справі [13, с. 93-94].

Цілком обґрунтованою, на наш погляд, є позиція М.М. Михеєнка, який вважав, що межами доказування є такий обсяг доказового матеріалу

▪ Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні / О. С. Старенький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>.

(доказів та їх джерел), який забезпечить надійне, достовірне встановлення всіх обставин, що входять до предмета доказування, правильне вирішення справи та вжиття заходів для запобігання злочинам [7, с. 106].

В українській мові термін “межі” розглядається як рамка, допустима норма, а також обсяг, ступінь чого-небудь [14, с. 601].

Проаналізувавши наукові точки зору щодо визначення меж доказування, необхідно відзначити, що більшість вчених, пов’язують межі доказування з певним обсягом, сукупністю доказів в кримінальному провадженні, що дозволяють всебічно, повно та неупереджено дослідити всі обставини кримінального провадження, що входять до предмета доказування.

Недостатньо обґрунтованою, на нашу думку, є позиція тих вчених, які відносять до меж доказування слідчі та судові дії [13, с. 93-94]. В свою чергу, слідчі та судові дії є засобами доказування в кримінальному провадженні [15, с. 25], які спрямовані на отримання доказів та їх процесуальних джерел.

Незважаючи на те, що в КПК України поняття меж доказування не визначено, проте воно має неабияке практичне значення. Так, на думку Є.Г. Коваленка, правильне встановлення меж доказування в кримінальному провадженні передбачає: а) забезпечення з необхідною повнотою виявлення обставин, що складають предмет доказування; б) використання з цією метою лише допустимих доказів, причому в обсязі, необхідному для достовірних висновків у справі [16, с. 115].

Неправильне визначення меж доказування призводить до їх звуження або необґрунтованого розширення. В свою чергу звуження меж доказування призводить до того, що окремі обставини кримінального провадження недостатньо або не в повній мірі досліджуються і, як

▪ Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні / О. С. Старенький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>.

наслідок, у кримінальному провадженні з'являються прогалини у встановленні тих чи інших обставин злочину, що не дозволяє, всебічно, повно і неупереджено розслідувати кримінальне провадження, розглядати його під час судового розгляду та приймати відповідне законне та обґрунтоване процесуальне рішення. Необґрунтоване розширення меж доказування зумовлює отримання таких доказів, які вже достовірно встановлені або взагалі можуть не стосуватися відповідного кримінального провадження, що, у свою чергу, призводить до затягування досудового розслідування та судового розгляду, що негативно впливає на самих учасників кримінального провадження.

В юридичній літературі, поряд з терміном "межі доказування" вживається такий термін, як "обсяг доказування" [9, с. 193]. Щодо співвідношення цих понять, то у кримінально-процесуальній літературі немає єдності поглядів.

Так, на думку Л. Т. Ульянової та М.М. Михеєнка, ці поняття є тотожними [17, с. 23; 7, с. 106-107]. Зокрема, Л.Т. Ульянова зазначає, що виділення самостійного поняття – "обсяг доказування" практично не є потрібним, а теоретично це може призвести до плутанини [17, с. 23].

У свою чергу, Ю. М. Грошевий та С. М. Стахівський, не погоджуються із цією позицією. На користь своєї точки зору вчені наводять такі аргументи. Процес розслідування злочину відбувається в умовах гострого дефіциту доказової інформації. Тому слідчий у процесі збирання доказів та їх процесуальних джерел точно не знає, чи допоможуть вони встановити ті обставини, які мають бути встановлені у справі. Так, у процесі своєї роботи слідчий нагромаджує доказовий матеріал, який надалі може допомогти у встановленні істини.

▪ Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні / О. С. Старенький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>.

У поле зору органів досудового слідства потрапляє коло осіб, які можуть бути причетними до вчиненого суспільно небезпечного діяння, їх перевірка в процесі доказування не підтвердилася, встановлено винуватих осіб у вчиненні злочину, але зібрані докази щодо попередніх осіб чи перевірки інших версій залишаються у справі й становлять фактичний обсяг доказування, тобто наявну у справі сукупність доказів.

Межі доказування, на думку Ю. М. Грошевого та С. М. Стахівського, – це лише та сукупність доказів, яка дозволяє повністю дослідити всі обставини, що підлягають доказуванню у кримінальній справі, та прийняти законне рішення у справі. Інакше кажучи, обсяг доказування – це наявність усіх доказів у справі, а межі – їх мінімальна сукупність, яка дозволяє якісно і ґрунтовно дослідити обставини, які входять до предмета доказування.

Таким чином, такий термін, як “обсяг доказування”, має право на існування, проте він не є рівнозначним термінові “межі доказування” [18, с. 43]. Ця точка зору, на наш погляд, є обґрунтованою та переконливою і повністю нами поділяється.

Виходячи з вище зазначеного, на нашу думку, під межами доказування в кримінальному провадженні слід розуміти такий обсяг доказів та їх процесуальних джерел, наявність яких забезпечить швидке, повне та неупереджене встановлення всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

У процесуальній літературі існує декілька точок зору щодо співвідношення меж доказування на досудовому розслідуванні та судовому розгляді кримінального провадження. Так, одні науковці зазначають, що межі доказування визначені під час досудового розслідування, можуть не збігатися з межами доказування, що встановлені

▪ Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні / О. С. Старенький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>.

під час судового розгляду кримінального провадження [19, с. 9]. Інші науковці навпаки відстоюють ту позицію, що межі доказування в обох стадіях повинні бути однаковими [10, с. 70; 5, с. 194]. На наш погляд, слушною з цього приводу є думка М.М. Михеєнка, який зазначав, що предмет доказування і вимога закону про всебічне, повне й об'єктивне дослідження обставин справи однакові як для стадії досудового розслідування, так і для стадії судового розгляду, то і межі доказування в цих стадіях мають бути однаковими. Але через пошуковий, дослідницький характер процесуальної діяльності в цих стадіях, а також неправильне чи неточне визначення меж доказування ці межі в них фактично можуть і не співпадати. Вони можуть бути ширшими на досудовому слідстві, ніж у суді, і навпаки [7, с. 106].

Відповідно до ст. 337 КПК України, судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта. Як бачимо, хоча ст. 337 КПК України і називається «Визначення меж судового розгляду», проте по суті регламентує не визначення меж доказування під час судового розгляду кримінального провадження, а тільки обмеження щодо осіб і діянь, які розглядаються судом і за які вони можуть бути засуджені.

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що кримінальне процесуальне законодавство у цій частині потребує доопрацювання. На наш погляд, главу 4 КПК України потрібно доповнити нормою, яка б визначала поняття меж доказування в кримінальному провадженні, що в свою чергу усунуть ті проблеми та недоліки, які негативно відображаються на науковій, практичній діяльності та на навчальному процесі.

-
- Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні / О. С. Старенький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013 р. – № 9-10. – с. 474.
2. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М.А. Погорецький. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
3. Сергєєва Д.Б. Елементи (стадії) кримінально-процесуального доказування / Д.Б. Сергєєва // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка): матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2012 р., м. Київ. – Х.: Видавець Строков Д. В., 2013. – С. 299-301.
4. Миньковский Г.М. Пределы доказывания в советском уголовном процессе / Г.М. Миньковский. – М., 1956. – 114 с.
5. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / М.С. Строгович. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – 703 с.
6. Рахунов Р.Д. О понятии доказательства и главном факте доказывания / Р.Д. Рахунов // Советское государство и право. – 1965. – № 12. – С. 96-101.
7. Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М.М. Михеенко. – К.: Изд-во при Киевском университете издательского объединения «Вища школа», 1984. – 134 с.
8. Карнеева Л. М. Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность / Карнеева – М. : [Б. и.], 1971. – 136 с.
9. Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н. В. Жогин. – М. : Юрид. лит., 1973. – 736 с.

▪ Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні / О. С. Старенький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>.

10. Нор В.Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / В.Т. Нор. – Львів: Вища школа, 1978. – 112 с.
11. Фаткулин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Ф.Н.Фаткулин. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1976. – 207 с.
12. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: навч. посібник. / Л.М. Лобойко. – К.: Істина, 2005. – 456 с.
13. Горский Г.Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г.Ф. Горский, Л.Д. Кокорев, П.С. Элькинд. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. – 303 с.
14. Новий тлумачний словник української мови. – К., 2001. – Том II. – 911 с.
15. Трусов А. И. Судебное доказывание в свете идей кибернетики / А. И. Трусов // Вопросы кибернетики и право. – М. : [Б. и.], 1967. – С. 20-35.
16. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник / Є.Г. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 631 с.
17. Ульянова Л.Т. Оценка доказательств судом первой инстанции / Л.Т. Ульянова. – М. : [Б. и.], 1959. – 167 с.
18. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: наук.-практ. посіб. // Ю.М. Грошевий, С.М. Стахівський. – К. : КНТ, 2006. – 272 с.
19. Ларин А.М. Соотношение пределов доказывания / А.М. Ларин // Сов. юстиция. – 1979. – № 15. – С. 9-10.

▪ Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні / О. С. Старенький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>.

Старенький О. С.

Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні

В статті досліджено поняття меж доказування в кримінальному провадженні. Запропоновано авторське бачення щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні.

Ключові слова: доказування; межі доказування; предмет доказування; кримінальне провадження; докази.

Старенький А. С.

Об определении понятия границ доказывания в уголовном производстве

В статье исследовано понятие границ доказывания в уголовном производстве. Предложено авторское видение определения понятия границ доказывания в уголовном производстве.

Ключевые слова: доказывания; пределы доказывания; предмет доказывания; уголовное производство; доказательства.

Starenkyi O. S.

Regarding the definition of the limits of proof in criminal proceedings

The paper investigates the limits of the concept of proof in criminal proceedings. The author vision of a definition of the limits of proof in criminal proceedings.

Keywords: proof; limits of proof; piece of evidence; criminal proceedings; evidence.

-
- Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні / О. С. Старенький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>.